

Het diaconale DNA van de Protestantse Kerk: genetisch bepaalde omissie

De ingang voor dit artikel¹ is de beleidsnota *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg* van de Protestantse Kerk in Nederland.² Deze beleidsnota stelt Trinus Hoekstra hier exemplarisch voor kerkelijk beleid ten aanzien van diaconaat. De spits van het artikel is dat kerkelijk beleid in deze bepaald wordt door een omissie in de verzoeningsleer die diep in de christelijke traditie is 'ingeschreven'. Een omissie die bewerkstelligt dat 'we' ons verzoening niet op een diaconaal gerichte wijze toe-eigenen en daarmee een grote invloed heeft op hoe we theologisch naar diaconaat kijken.

Het diaconaat heeft van oudsher sterke papieren in protestantse kerken van calvinistische huize. Johannes Calvijn schreef het diaconaat nadrukkelijk de kerkorde in. Daaraan is het in de Protestantse Kerk in Nederland mede te danken dat er diaconieën en diakenen zijn. In de beleidsnota *Kerk 2025* wordt dit in deel I het 4^e hoofdstuk lid c ook voluit gehonoreerd. Het lid heeft als titel 'Een agenda voor de kerk rond de diaconale en maatschappelijke presentie'. Er wordt gesproken van de kerk als diaconale gemeenschap en van de kerk zelf als 'politiek lichaam'. De kerk wordt beschreven als een gemeenschap die samenkomt rond Jezus, en dat dit samenkomen rond Hem conse-

quenties heeft voor hoe je met elkaar omgaat en wat je kijkt op de wereld is (*Kerk 2025*, 10-11).

Impliciete en expliciete boodschap

Met het wijzen op 'dit samenkomen rond Hem' wijst de nota er impliciet op waar we in diepere zin het diaconaat aan te danken hebben: aan Jezus, hoe Hij opkwam voor de minsten, zij die zich bevinden aan de rafelranden van de samenleving en hoe Hij de samenleving bekeek en benaderde vanuit hun perspectief. Dat is ook nu nog de opdracht van diaconieën en diakenen: ons in de kerken eraan herinneren en erbij bepalen dat we er zullen zijn voor de minsten. Oog en oor bieden aan de minsten, hulp bieden, én de samenleving doorzien vanuit hun perspectief. Tegenwoordig benoemen we dat in ►

< Rembrandt van Rijn, 'Honderdguldenprent', ca. 1648

het diaconaat met de combinatie van hulp én pleitbezorging, oftewel het aloude barmhartigheid én gerechtigheid.

Deze impliciete boodschap wordt echter overschaduwd door een meer expliciete. Zo spreekt de nota uit dat het DNA van de Protestantse Kerk in Nederland gestempeld wordt door Christus die zich heeft vernederd tot de dood aan het kruis, is opgestaan uit de dood en zo het hoofd is van de kerk (*Kerk 2015*, 14). Het DNA van de Protestantse Kerk wordt dus ideologisch en theologisch gestempeld door de dood en opstanding van Christus.

Wat dit betekent voor het diaconale DNA van de Protestantse Kerk is als volgt weergegeven: ‘Diaconaat: kerk-zijn betekent dat we delen van de gaven die God ons heeft gegeven en daarbij vooral oog hebben voor de minderbedeelden’ (*Kerk 2015*, 16). De vraag is echter hoe deze definitie van diaconaat theologisch tot stand komt wanneer dood en opstanding van Christus het stempel vormen van de Protestantse Kerk. De definitie refereert immers vooral aan het leven van Jezus, conform de eerder genoemde ‘impliciete’ boodschap in relatie tot het ‘samenkomen rond Hem’, maar in de theologie van de kerk lijkt het vooral te gaan over dood en opstanding en de betekenis daarvan voor het kernstuk van de kerkelijke leer van de verzoening.

In het kader van die verzoeningsleer lijkt het diaconaat echter geen betekenis te hebben. Wanneer het over verzoening gaat denken we al snel aan de verkondiging van het Woord en de doorwerking van dat Woord in de gemeente. Deze doorwerking ziet men met name gebeuren

*In het leven en in de prediking
van Jezus vindt ook het
diaconaat zijn begin- en ijkpunt*

in het pastoraat, het jeugdwerk, het missionaire werk en het opbouwwerk (*Kerk 2015*, 27). Het diaconaat lijkt hierin geen betekenis te hebben. Het wordt in ieder geval niet genoemd. Moe-ten we het begrijpen als een afgeleide, als een uitwerking van het Woord, wanneer dat Woord nog praktisch moet worden en handen en voeten moet krijgen? Maar hoe verhoudt het zich dan tot verkondiging en doorwerking van het Woord? Wat is het theologisch eigene van het diaconaat?

Diaconaat als mystagogie

Deze vragen lijken een relatie te hebben tot de betrokkenheid van predikanten op het diaconaat. Onderzoeken uit de afgelopen jaren wijzen erop dat deze betrokkenheid niet vanzelfsprekend is. Het is alsof het diaconaat geen appèl doet op de theologische interesse en professionaliteit van predikanten. Alsof er door predikanten geen relatie wordt gezien tussen diaconaat en wat zij als hun *corebusiness* zien: verkondiging.

In 2011 promoveerde Henk Meeuws, een rooms-katholieke theoloog, op een intrigerend proefschrift waarin het ging over diaconaat als mystagogie. Diaconaat als inwijding in het geloofsgeheim. Diaconaat dus in zijn betekenis van inwijding in en op het spoor komen van de doorwerking van het Woord. Het ging hem om de vraag welk geloof er schuilgaat in diaconale praktijken, hoe je dat geloof aan het woord kunt laten komen en daarmee de praktijken zelf voor de betrokkenen tot een inwijding in het geloofsgeheim kunt laten werken. In het diaconaat gaat het volgens Meeuws dus om meer dan dat het

geloof praktisch wordt, of handen en voeten krijgt. In het diaconaat, in het diaconale handelen zelf gaat het om geloof, om verkondiging in actie. De uitdaging en de kunst daarbij voor predikanten is wellicht om deze verkondiging te verstaan en te benoemen.

In de epiloog van zijn boek komt in relatie tot deze uitdaging en kunst een mooi voorbeeld naar voren wanneer Meeuws de casus opvoert van de Spaanssprekende parochie Sagrada Familia in Rotterdam. Toen deze gemeenschap in de jaren negentig haar laatste pastoraal assistente verloor, raakte de parochie in een grote crisis. Het waren met name diaconale werkgroepen die de parochie door de crisis heen trokken. Zij bleven bestaan en gaven prioriteit aan mensen in noodsituaties. Met dat ze dit deden functioneerden de diaconale werkgroepen als de dragende kern van de gemeenschap. Bij navraag naar wat hen dreef, verwezen de mensen uit de werkgroepen naar een gedeelte uit het Matteüsevangelie, hoofdstuk 25:31-40, waarin het gaat om wat in de traditie ‘de werken van barmhartigheid’ worden genoemd (Meeuws 2011, 425-429):

Wanneer de Mensenzoon komt, omstraald door luister en in gezelschap van alle engelen, zal hij plaatsnemen op zijn glorievolle troon. Dan zullen alle volken voor hem worden samengebracht en zal hij de mensen van elkaar scheiden zoals een herder de schapen van de bokken; de schapen zal hij rechts van zich plaatsen, de bokken links. Dan zal de koning tegen de groep rechts van zich zeggen: ‘Jullie zijn door mijn Vader gezegend, kom en neem deel aan het koninkrijk dat al sinds de grondvesting van de wereld voor jullie bestemd is. Want ik had honger en jullie

gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, ik was naakt, en jullie kleeadden mij, ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe.’ Dan zullen de rechtvaardigen hem antwoorden: ‘Heer, wanneer hebben wij u hongerig gezien en te eten gegeven, of dorstig en u te drinken gegeven? Wanneer hebben wij u als vreemdeling gezien en opgenomen, u naakt gezien en gekleed? Wanneer hebben wij gezien dat u ziek was of in de gevangenis zat en zijn we naar u toe gekomen?’ En de koning zal hun antwoorden: ‘Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan.’³

Dit tekstgedeelte lijkt de kern uit te drukken van een diaconale mystagogie, oftewel een diaconale inwijding in het geloofsgeheimen: de werkelijkheid van God is onder ons in de gestalte van de onaanzienlijken, de gebrokenen, de rechtelozen. De werkelijkheid van God ontmoeten we door barmhartigheid en gerechtigheid aan hen te betonen. Die barmhartigheid en gerechtigheid vormen zelf de ‘verborgen’ geloofsdaad in het tekstgedeelte.

Nu was de gangbare gedachte in de dagen van dit tafereel dat de werkelijkheid van God benaderd moest worden door middel van wetsbetrachting en de rituele dienst in de tempel. Uit het zicht was de gedachte dat het recht van de onaanzienlijke Gods recht is. Uit het zicht was ook de gedachte uit de Tenach, dat in de onaanzienlijke de werkelijkheid van de allerhoogste, van God zelf, aan de orde is. Jezus stelde met zijn woorden en daden, met zijn aandacht voor de onaanzienlijken, en het zelf onaanzienlijk

worden, de werkelijkheid van God opnieuw aan de orde als de heerschappij van God die in het onaanzienlijke onder ons aanwezig is. Zijn onthulling van dit geheimenis was echter blasfemisch, want dit stootte de heilig verklaarde wetsbetrachting en rituelen van hun troon, de religieuze *corebusiness* van die dagen.

Het theologisch eigene herontdekken

De zogenaamde werken van barmhartigheid vormen in het evangelie volgens Matteüs min of meer het sluitstuk van, let wel: de prediking van Jezus. Hierna nemen de voorbereidingen van Pasen een aanvang. Het begin van deze prediking wordt getekend in het evangelie volgens Lucas 4:16-21. Jezus leest dan in de synagoge te Nazaret een gedeelte van de boekrol van Jesaja voor, hoofdstuk 61:1-2a:

‘De Geest van God, de HEER, rust op mij, want de HEER heeft mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft hij mij gezonden, om aan verslagen harten hoop te bieden, om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan geketenden hun bevrijding, om een genadejaar van de HEER uit te roepen.’
En Jezus besluit dan met de woorden:
‘Vandaag hebben jullie deze schrifttekst in vervulling horen gaan.’

De woorden ‘een genadejaar van de HEER’ slaan terug op het gebruik van het jubeljaar in Leviticus 25. Op ‘Yom Kippur’, de ‘Grote Verzoendag’ aan het begin van het jubeljaar, het vijftigste jaar na zeven jaarweken (zeven sabbatsjaren),

wordt de losmaking van allen (mensen, dieren en grond) verkondigd. Jezus betreft de tekst op het aanbreken van de heerschappij van God, op het aanbod van verzoening van Godswege. De inzet van Jezus’ leven en prediking is in het licht van deze tekst te zien als belichaming van verzoening.

In het leven en in de prediking van Jezus vindt ook het diaconaat zijn begin- en ijkpunt. Het dienen van de minsten heeft het karakter van verzoening. Van enerzijds een doorzien van de werkelijkheid waar wij in leven vanuit de positie van de minsten; en anderzijds een daadwerkelijk zoeken van heling in en van die werkelijkheid. Het diaconaat verkondigt daarmee dat ‘het genadejaar van de HEER’ is aangebroken. Er kan vanuit verzoening met God geleefd worden. De heerschappij van de Levende is onder ons.

Volgens de dogmatici Gijsbert van den Brink en Cees van der Kooi is het ‘leven’ van Jezus in de verzoeningsleer echter sterk onderbelicht gebleven. Dat heeft volgens hen te maken met een onderwaardering van de heilsbetekenis van het leven van Jezus. Er is volgens Van den Brink en Van der Kooi een tendens in de klassieke dogmatiek om de boodschap aangaande de heerschappij van God en die aangaande de verzoening als elkaar uitsluitende alternatieven te beschouwen. De centrale plaats die de heerschappij van God als vervulling van de profetische verwachting inneemt in de prediking en het optreden van Jezus is daardoor vaak op de achtergrond getreden. Het leven van Jezus (zijn actieve gehoorzaamheid) trad terug voor zijn lijden en sterven (zijn passieve gehoorzaamheid).

Daarmee is ten bate van kruis en opstanding het leven van Jezus in de schaduw geplaatst, terwijl kruis en opstanding, als weerstand tegen én Goddelijke bevestiging van dit leven, het juist in het volle licht bedoelen te zetten (Van den Brink & Van der Kooi 2011, 428-430).

Precies dit is de omissie die in de christelijke traditie teweegbrengt dat we in de voor de christelijk centrale notie van verzoening, ons theologisch eigenlijk geen raad weten met het verkondigende gehalte van het diaconaat. Immers het diaconaat oriënteert zich sterk op het leven van Jezus, terwijl het daar in de verzoeningsleer minder om lijkt te gaan.

Deze omissie lijkt verband te houden met het op enige afstand staan van het diaconaat voor predikanten. Predikanten hebben immers niet geleerd om vanuit het kernstuk van het christelijk geloof, de verzoeningsleer – waarin het leven van Jezus dus grotendeels onderbelicht is gebleven – na te denken over diaconaat. Terwijl in het leven van Jezus werkelijkheid wordt wat God van meet aan heeft bedoeld: een leven in verbinding met de Levende. Jezus predikt en leeft een verzoende eschatologische gemeenschap voor, waarin barmhartigheid en gerechtigheid de verhoudingen domineren (Van den Brink & Van der Kooi 2011, 430-431). Diaconaat valt in dit perspectief theologisch te herontdekken en te herwaarderen als beaming en navolging metterdaad van de verzoening in Jezus. In het diaconaat wordt de verzoening letterlijk ‘inderdaad’ verkondigd. Die daadwerkelijke verkondiging vraagt in de prediking om verwoording.

Het theologisch eigene van het diaconaat is dat de kernwoorden ervan, barmhartigheid én

gerechtigheid, in feite gedragen worden door de verzoening die in Jezus’ leven en prediking plaatsvindt. Diaconaat getuigt van de heerschappij van God die hierin is aangebroken. De heerschappij waarin God deze wereld met zichzelf aan het verzoenen is. Te midden van de gebrokenheid van deze wereld moet dit getuigenis van het diaconaat zich wel als een geheimenis aandienen. In de kerk vierten we de beloftevolle werkelijkheid van dit geheimenis en zoeken we daarmee in de prediking ook woorden te geven aan het geheimenis waar het diaconaat metterdaad van getuigt. <

Noten

- ¹ Dit artikel is een bewerking van een tekst die eerder als column werd uitgesproken op de studiedag ‘Predikant en Diaconaat’ die op 3 juni 2016 gehouden is in het Protestants Landelijk Dienstencentrum te Utrecht. Van de studiedag is een verslag beschikbaar dat via www.kerkinactie.nl/studiedagdiaconaat gedownload kan worden.
- ² De beleidsnota *Kerk 2025* (2016) van de Protestantse Kerk in Nederland kan via www.protestantsekerk.nl/kerk2025 gedownload worden.
- ³ Dit bijbelgedeelte en volgende tekstgedeelten worden aangehaald uit *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Literatuur

- Brink, G. van den & Kooi, C. van der (2012). *Christelijke dogmatiek. Een inleiding*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Meeuws, H. (2011). *Diaconie. Van grondslagenonderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie*. Gorinchem: Narratio.
- Protestantse Kerk in Nederland (2016). *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg*. Beleidsnota. Utrecht: Protestants Landelijk Dienstencentrum.

Trinus (dr. T.) Hoekstra is theoloog en werkzaam bij Kerk in Actie als projectmanager binnenlands diaconaat.
t.hoekstra@kerkinactie.nl